

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ANADOLU VE KAFKASYA'DA ERMENİ SİLAHLI ÖRGÜTLERİNİN FAALİYETLERİ

Ramile DADAŞOVA*

Öz

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya, İstanbul ve etrafındaki boğazlara, Doğu Anadoluya sahip olmak, Türkiye'yi zayıflatmak, Güney Kafkasya'da oturmak için Ermeni askeri birliklerini kullanmış, Türkiye sınırları içerisinde oturan Ermenilerin hükümete karşı ayaklanmalarını organize etmiştir. Rus yönetici çevreleri Ermenileri kullanmak için “Ermeni meselesi”nden yararlanırdı. Ermeniler Van, Bitlis, Tigranakert, Erzurum, Harberd ve Sebastiya, bunun yanı sıra Klıkıyanın Türkiye'den alınarak Ermenilere verilmesi ile Ermeni devletinin oluşturulması, böylece, “Ermeni meselesi”nin çözülmesi amacıyla savaşa katılırlardı. Aslında Rusya, Fransa, İngiltere, bağımsız bir Ermeni devleti kurmak için değil, Türkiye’ni Ermenilerin eliyle zayıf salmağı amaçlıyorlardı. I Dünya Savaşı’nda Ermeni askeri birliklerinin katılım düzeyini böyle sınıflandırmak olur: 1. Ermeni gönüllü askeri birliklerinin kurulması. 2. Disiplinli taburların ve piyade alaylarının kurulması ve milli korpusun biçimlendirilmesi. Ermeni gönüllü askeri birliklerinin oluşturulmasına Taşnaksutyun ve Hınçak örgütleri aktif katılımında bulundular. Taşnaklar Türkleri katletmek amacıyla 40 bin Ermeni toplamıştı. Onlarla humba oluşturmuştu. Ermeni askeri birliklerine Andranik Ozanyan, Dro, Amazasp, Keri, Heço, Vardan komutanlık yapırdı. 4 yönden hareket etmesi gözönünde bulundurulan Ermeni gönüllü askeri birlikleri Ermeni ahalisinin daha fazla mukim olduğu yönlere faaliyet göstermeli idiler. Bu dört askeri birlik tüm önemli ameliyatlarda – Sarıkamış’tan Erzurum’a kadar Türklere karşı savaştılar. Aynı zamanda rus ordusu ve Ermeniler yerel ahalinin Türk devletine karşı isyanını teşkil ettiler. Fransa, İngiltere, ABD ordusunda daha 50 bin Ermeni savaşırdı. 1916 yılının Kasım ayında Fransa ordusunda Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu kuruldu. 15 Kasım 1918 tarihinde Doğu Lejyonu, Ermeni Lejyonu olarak anılmaya başladı. Ermeni Lejyonuna dahil olan Ermenilerin sayısı 4000’e ulaşmıştı. 1916 yılının başlarında askeri birliklerin orduya bağlı tutulması ve onlara dayanarak Ermeni piyade taburlarının organize edilmesi hakkında karar ilan edildi. Ayrıca Ermeni kolordusunun kurulması 1917 Aralık’ın sonlarında başladı. 1917 yılında 8 Ermeni atıcı alayı kuruldu. Adları geçen bu 8 alaydan iki Ermeni atıcı divizyonu, Batı Ermenilerden oluşan Andranik’in özel birliği, Güney Kafkasya arazisinde Batı Ermenilerinden oluşan 3 piyade tugayı,

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, Bilimsel İşler üzere Direktör Yardımcısı. E-posta: dadashova.ramila@rambler.ru. ORCID: 0000-0002-2376-5941

(Makale Gönderim Tarihi: 25.12.2019 - Makale Kabul Tarihi: 01.06.2020)

İrean'da bir kaç milis ekipleri, Iğdır milis piyade, keza milis atlı alayı, Tiflis'te Zeytun atlı alayı kuruldu.

Anahtar kelimeler: *Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Rusya, Ermeni gönüllü askeri birlikleri, Ermeni Lejyonu, Ermeni alayları*

Abstract

The Armenian Armed Organizations in the Eastern Anatolia and Caucasus during the First World War

Russia took the advantage of the contribution of the Armenian armed organizations in order to possess Istanbul, straits around it, Eastern Anatolia, to weaken Turkey, to be strengthened in the Southern Caucasus, organized the rebellion of the Armenians living in Turkey against the government. Russian ruling circles put forward the Armenian matter in order to take advantage of them. Armenians involved in the war to create their own government by obtaining the territory including Van, Bitlis, Tigranakert, Erzurum, Kharberd and Sebastya, as well as Cilicia from Turkey, to solve their Armenian problem. But in fact, Russia, France and England tried to blow to Turkey pretending to try for building an independent Armenian government. The grade of contribution of Armenian military units in the First World War can be characterized as following: 1. Creating the Armenian volunteer units. 2. Establishing the regular battalions and infantry regiments and forming the national corpuses. The organizations of Hnchak and Dashnaksutyun actively participated in creating the Armenian volunteer units. Dashnaks mobilized 40 000 people to destroy the Turkish people. They established tens of khumbas. The Armenian volunteer units were commanded by Andranic Ozanyan, Dro, Amazasp, Keri, Checho, Vardan. Armenian volunteer units which were supposed to move in 4 directions, should act in the directions where the Armenian people were densely populated. These 4 Armenian volunteer units fight against Turks in all important combat operations from Sarigamish to Erzurum. The same time Russian army and Armenians triggered the rebellion of the local population against the Turkish government. 50000 of Armenians were fighting in French, England and USA armies. The Eastern legion of Armenians was established in French army on November 1916. On November 15, 1918, the Eastern Legion was named Armenian legion. The number of the Armenians in the legion riched to 4000. In the beginning of 1916, there was an announcement about subordination of the military detachments to army and establishment of infantry regiments based on that. Establishment of the separate Armenian corpus started at the end of December 1917. In 1917, 8 Armenian shooter regiments were established. From the mentioned 8 regiments two Armenian shooter divisions, the special Armenian division of Andranic, 3 infantry brigades of western Armenians in the Southern Caucasus region, some guerrilla troops in Erevan, Iğdir guerrilla infantry and rider regiments, Zeytun regiment in Tbilisi were established.

Key words: *First World War, Ottoman Empire, Russia, Armenian armed workers detachments, Armenian legion, Armenian regiments*

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya, İstanbul ve etrafındaki boğazlara, Doğu Anadoluya sahip olmak, Türkiye'yi zayıflatmak, Güney Kafkasya'da oturmak için Ermeni askeri birliklerini kullanmış, Türkiye sınırları içerisinde oturan Ermenilerin hükümete karşı ayaklanmalarını organize etmiştir. I Dünya Savaşı döneminde Rus ordusunda 300 bin Ermeni savaştı. Bunun yanısıra, Ermeni Milli Konseyi, Çar Rusyası ile gönüllü Ermeni askeri birliklerin oluşturulması konusunda anlaşmışlardır. Rus yönetici çevreleri, Ermenileri

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya’da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

kullanmak için “Ermeni meselesi”nden yararlandı. Ermeniler Van, Bitlis, Tigranakert, Erzurum, Harberd ve Sebastiya, bunun yanısıra Kilikiya’nın Türkiye’den alınarak Ermenilere verilmesi ile Ermeni devletinin oluşturulması, böylece, “Ermeni meselesi”nin çözülmesi amacıyla savaşa katılırlardı. Rusya, Ermenilere Büyük Ermenistan kurmak için yardım edeceğini bildirerek Osmanlı Devlet’ne karşı silahlı çatışma çıkarmaları için Ermeni askeri birlikleri oluşturup onları silahlarla donatıyor, ülke içinde silahlı bir ayaklanma gerçekleşmesini organize ediyordu. Aslında Rusya, Fransa, İngiltere, bağımsız bir Ermeni devleti kurmak için değil, Türkiye’yi Ermenilerin eliyle zayıf düşürmek istiyorlardı. Ermenileri ilk olarak kullanmaya çalışan Fransa, Osmanlı toprakları içinde kendilerinin himaye edeceği Katolik Ermenilerin oluşmasına öncülük ederken, Ortodoks Ermenileri Rusya, Protestan Ermenileri de İngiltere ve ABD kullanmıştır¹.

Ermeni askerleri silahları ile birlikte Osmanlı Ordusu’ndan firar ederek düşman ordularının saflarına katılmışlar, kalanları ise çeteler teşkil ederek savaş başladıktan sonra Türk ordusunun ikmal hatlarına saldırılar düzenlemişler, düşman orduları lehine casusluk yapmışlardır. Doğu vilayetlerinde yaşanan Ermeni casusluk faaliyetlerinde Ermeni komitelerinin etkili çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Ermeni komitacıları casusluk faaliyetlerini yürütürlerken bölgede bulunan misyonerlerden büyük ölçüde istifade etmişlerdir. Diyarbakır Valisi Reşid Bey’in bir telgrafında, Amerikalı bazı misyonerlerin Ermeni komiteciler tarafından kullanıldığı ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir. Söz konusu telgrafta Reşid Bey, Amerikan misyonerlerinin Bitlis’ten Diyarbakır’a gelerek burada Amerikalı bir doktor olan Esmiyet’in evinde Ermeni cemaatiyle buluştuklarını ve Osmanlı Devleti aleyhinde görüşmeler yaptıklarını beyan ediyordu. Bu görüşmelerde mülki, askeri ve inzibat memurlarına suikast yapılması, Van ve Bitlis’teki ihtilal komitecilerince resmi dairelerin bombalanması ve İslam ahalisinin katledilmesi konularında fikir birliği sağlanmıştı. Ancak bu ayrılıkçı unsurlar, Osmanlı Devleti’nin aldığı tedbirler neticesinde emellerine ulaşamamışlardır². Aynı zamanda Müslümanlarla Ermeniler arasında diyalogu koparmak amacıyla Müslüman kıyafeti içinde Ermeni köylerine saldırılar yapıyorlardı. Trabzon, Van ve Erzurum’da yakalanan ve Rusya adına casusluk yapan Taşnak mensupları bölgede güvenlik problemi yaratmayı amaçladıklarını itiraf ediyorlardı³.

Ermeni fırıncılar yaptıkları ekmeklerle Osmanlı askerlerini zehirlemişler ve Türk ordusunun askeri harekâtını sekteye uğratmışlardır⁴. Bunun yanısıra,

¹ Güher ve Açıkseç 2016, s.79.

² Lüleci 2014, s.251-252.

³ Çiçek 2005, s.23.

⁴ Taşcıoğlu. 2017, s. 291.

Ermeniler savaş halindeki Osmanlı Devleti'nin düşmanlarıyla işbirliği yaparak isyan ettiler. Ermeni isyanı çıkarmak için en uygun yerin Zeytun olduğunu düşünen Rusya, bir taraftan Zeytun Ermenilerini İskenderun üzerinden silahlandırmaları konusunda Fransa ve İngiltere nezdinde girişimde bulunurken bir taraftan da Erzurum ve Karadeniz'deki bazı limanlar üzerinden Zeytunlu Ermenilere silah göndermiştir. Böylece Ermeniler Fındıcak ve Musa Dağı'nda, hatta Urfa şehir merkezinde de isyan çıkardılar.

Bu isyanların bastırılmasından sonra bazı Ermeniler küçük çeteler kurarak faaliyetlerine Amanos ve Toroslar'da devam ettiler⁵. Şubat 1915'de Ermeniler, Haksef, Siranun ve Muş'ta isyan ettiler. Van valisi 20 Mart'ta 2.000 Ermeni isyancının şehirde bulunduğunu ifade ediyordu. Sivas valisi 22 Nisan'da Sivas'ta 30.000 Ermeni'nin silahlandığını bunlardan 15.000'inin Rus ordusuna katıldığını, geri kalanın ise Osmanlı ordusunu arkadan vurmak için harekete geçtikleri bilgisini haber veriyordu⁶. Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ordusuna rehberlik eden ve Ruslarla omuz omuza savaşan Ermeniler, Osmanlı karşısı Rus-Ermeni ittifakının en açık örneğidir⁷. Sonuç olarak Ermeni silahlı örgütleri Birinci Dünya savaşı yıllarında, Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'da sivil müslüman nüfusuna karşı görülmemiş bir katliam işledi.

Ermeni Askeri Birliklerinin Oluşturulması ve Faaliyet Yönleri

Savaş başlar-başlamaz, Rusya'nın mutabakatı üzerine, taşnaklarca yönetilen Ermeni Milli Konseyi tarafından Ermeni askeri birliklerinin de oluşturulmasına başlandı. Askeri birliklerde, ağırlıklı olarak, Rusya ve Türkiye'de oturan Ermeniler toplandı. Ermeni askeri birliklerinin oluşturulması ve silahlandırılması, Kafkasya'da, Ermeniler ve diğer halklar arasında çatışma çıkmasına neden oldu. I. Dünya Savaşı'nın başlatıldığı dönemde Türklerden intikam almak peşinde olan Ermeniler savaşa katılmak için her taraftan Kafkasya'ya gelmeye başladılar. Ermenilerin Rus silahlı kuvvetlerine katılmaları için Kafkasya Genel Valisi I. I. Vorontsov-Daşkov esaslı çalışmalar yaptı⁸. Yerel Ermeni nüfusun önde gelenleri Kafkasya'da iktidar sahipleri ile, hemçinin Dük I. I. Vorontsov ile temasa geçtiler ve onun emirlerine müntezir oldular. Sonrular Vorontsov-Daşkov hastalandığı ve iktidarı kimseye bırakmak istemediği için Kafkasya'yı onun eşi Dük Vorontsova-Daşkova yönetirdi. Kendisi Ermeni yönümlüydü ve yaptığı hizmetler karşılığında Ermenilerin sevgisini kazanmıştı⁹.

⁵ Günay 2009, s. 253-254.

⁶ Uslu 2014, s. 611.

⁷ Sarımay 2008, s. 69.

⁸ Korsun 2004, s. 405.

⁹ Korsun 2004, s. 406-407.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

Ermeniler iddialarını yerine getirmek için savaşın başlamasını fırsat olarak değerlendirdiler. Tüm Ermenilerin Katolikosu, imparator hükümetine başvurarak, Türkiye'nin reform yapma yükümlülüklerini yerine getirmediğini ve Ermenilerin Türkiye ile savaşta her şeyi yapmaya hazır olduklarını Kafkasya valisine bildirdi¹⁰. A. Zakaryan, Ermenilerin I. Dünya Savaşı'ndaki katılımını üç ana aşamaya ayırır: 1) Ermenilerin isyanı ve gönüllü askeri birliklerin oluşturulması, 2) Düzenli tabur ve ya birliklerin oluşumu, milli askeri birliklerin oluşumu, 3) Ruslar ayrıldıktan sonra Kars, Erivan ve Bakü'de Türklere karşı son savaşlar¹¹.

Kafkasya karargahında General Mışlayevski, Hofmeister Peter, Kafkasya Ordusu Genelkurmay Başkanı general Yudenic, Tiflis episkopu Mesrop, şehir yöneticisi A.İ. Hatisov, Ermeni merkezi konseyi başkanı S.S.Arutyunov ve Dr. Y.H.Zavriyev'in katılımıyla gerçekleşen toplantıda 4 yönde faaliyette bulunacak Ermeni gönüllü askeri birliklerin (humbalar) oluşturulması teklif edildi. Askeri birlikler Ermenilerin daha sık oturduğu bölgelerde faaliyette bulunacaktı. Askeri birliklerin oluşturulması işini Ermeni Milli Konseyi üstlendi. Toplantıda askeri birliklerin oluşturulması için gereken finansal ve diğer yardımları yapacaklarını bildiren katılımcılar Tiflis'e davet edildiler¹². Türkiye parlamentosunun üyesi Karegin Pasturmacyan (Karo) ve Türkiye'de oturan Ermenilerin gönüllüler gibi askeri birliklere katılımı Türkiye'yi hiddetlendirdi. Haklı olarak, Ermenilerin Türkiye'ye savaş açmış olması kanaatine varıldı. Türkiye Ermenilerden Salmast'a temsilci sevk ederek Andranikin durdurulması talebinde bulunduğu zaman Ermeniler, artık geç kalındığını ve onların dıştan olan bir eylemi durdurmak gücünde olmadıklarını bildirdiler¹³. Böylece, Ermeniler kendi amaçlarına ulaşmak, Türkiye'ye darbe vurmak ve kendi hulyalarını gerçekleştirmek için Kafkasya ordusuna bağlı askeri birliklerini oluşturdular.

1914 yılı Eylül ayının başlarında gönüllülerin askeri birliklere kabulü ilan edildi ve Türkiye'de oturan Ermenilerin askeri birliklere katılımı başladı. A.O. Arutunyan, bazı nedenlere göre askere alınmayan Ermeniler bir kaç gönüllü askeri birlikler oluşturduklarını yazmaktadır. Onların sayısı ile ilgili çeşitli bilgiler vardır. Bazı araştırmacılar 4500-6000, bazıları 9000 kişi olduklarını bildirir¹⁴. Türk araştırmacı Kemal Çiçek dördü 1914, beşi 1915 tarihlerinde Ruslar tarafından kurulan Ermenilerden oluşan büyük gönüllü birliklerde kimi asker kaçağı, kimi tanınmış kişiler olan Osmanlı Ermenilerinin, birliklerden

¹⁰ Perinçek 2011, s. 120.

¹¹ Zakaryan, [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf), s. 117.

¹² Perinçek 2011, s. 121.

¹³ Perinçek 2011, s. 122..

¹⁴ Arutyunyan 1971, s. 296-297.

birinin komutanı Osmanlı parlamentosunun eski bir Ermeni üyesi olduğunu yazıyor¹⁵. Rus ordusunda Batı ve Kafkasya cephesinde 300 bin Ermeni savaşmıştır¹⁶. Güney Kafkasya, Kuzey Kafkasya, Rostov ve Don, Kırım, Besarabya, Hazar etrafı ve Türkistan, Romanya ve Bulgaristan, Mısır ve Amerika'dan Ermeniler askeri birliklere katılmak için Tiflis'e geldiler. Askeri birliklerin oluşturulması ve teçizat sorunlarının çözümü Ermeni Milli Konseyi tarafından gerçekleştirilirdi. C. Kirakosyan konuyla ilgili incelemelerinde Ermeni askeri birliklerinin oluşturulmasını tüm dünya Ermenilerinin sevinçle karşıladıklarını ve Ermenilerin toplu halde "Bulgaristan'dan, Romanya'dan, Mısır'dan, uzak Amerika'dan gelerek" bu askeri birliklere katıldıklarını anlatır¹⁷. Ermenilerin bu yönde çok aktif olmaları Rusya arşiv belgeleriyle de kanıtlanmaktadır¹⁸.

1914 yılı Ekim ayının sonlarına doğru oluşturulan 4 Ermeni gönüllü askeri birliği taaruza hazır durumdaydı. 1. askeri birlik İran-Başkale-Van, 2. askeri birlik İğdir-Beyazıt-Bepkri-Van, 3. askeri birlik Kağızman-Alaşkert-Manazkert-Bitlis, 4. askeri birlik Sarıkamış-Kars-Orzan-Kepri-Key-Erzurum yönlerinde yürüyecekti¹⁹. 1. askeri birlikte 1200, 2. askeri birlikte 382, 3. askeri birlikte 430 ve 4. askeri birlikte 470 Ermeni vardı. 600 Ermeni ise yedek olarak tutulmuştu. Askeri birliklerin komutanlığını bilgili savaşçılar ve teröristlerce yapılmıştır.

İran-Başkale-Van yönünde yürüyen 1. askeri birliğe Sasun isyanının yöneticilerinden biri olarak bilinen, tüm yaşamı boyunca Türklere karşı düşmanlık yapan Andranik Ozanyan komutanlık yapardı. Kendisi 1912 yılında Balkan Savaşı zamanı Türkiye'ye karşı savaşmıştı. Andranik, Bulgar isyancı Milan Demyanov ile görüşmüş ve onun yardımıyla bir kaç yüz kişiden oluşan Ermeni askeri birliğini kurmuştu²⁰. Andranik'in yönetimindeki askeri birlik 23 Ekim tarihinde Culfa'dan Hoy'a dahil oldu, F. Nazarbekov'un tümeninde Tebriz, Sofyan, Hoy savaşlarına katıldı²¹. 1915 yılı Nisan ayında Andranikin örgütü Dilman'da 700 kişiyi idam etti. Arşavah, Ehlet, Datvan bölgelerinde savaşlardan sonra 4. Kafkasya ordusu generali Oganovskiy Bitlis'i tutması için Andranik'e aşağı-yukarı 500 kazak, askeri mühimmat ve 2 adet makineli tüfek vermişti²². 1916 yılının Mart ayında Andranik'in birliği F. Nazarbekov'un

¹⁵ Çiçek 2005, s. 15.

¹⁶ Arutyunyan 1971, s. 296.

¹⁷ Perinçek 2011, s. 67.

¹⁸ Perinçek 2011, s. 78.

¹⁹ Arutyunyan 1971, s. 299.

²⁰ Bagramyan 1979, s. 19.

²¹ Arutyunyan 1971, s. 299.

²² Arutyunyan 1971, s. 300.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

tümenine bağlı olarak Muş-Bitlis yönünde savaflara katıldı, Nisan ayında general Abasiyev'e bağlı olarak Bitlis'e birinci yetiştirdi²³. Askeri birlikte çeşitli siyasal eylem katılımcıları olmuş insanlar vardı. Ama, Vorontsov-Daşkov onların polis takibinden muaf tutulmaları emrini verdi²⁴. Ayrıca, Taşnaksutyun partisinin önceler tutuklanmış bir kaç üyesi gönüllü birlikler oluşturmaları için serbest bırakıldılar²⁵. 1. askeri birlik Kasım ayından 18 Aralık tarihine kadar Kotur, Saray, Asurli'nin işgalına katıldı.

Iğdır-Beyazıt-Bepkri-Van yönünde yürüyen 2. Askeri birliğe Rusya uyruklu Ermeni Drastamat Karayan (Dro) komutanlık yapıyordu. Bu askeri birlik general Nikalayev'e bağlı idi. Bu askeri birlik 24 Ekim tarihinde Iğdır'dan Tarapız geçidine yöneldi. Tarapız'ın alınması savaflına katıldı. Van'a ulaştıkları zaman askeri birlik general Abasiyevin emrine geçti. Askeri birlik Alaşkert savaflına katıldı. 1915 yılı Mayıs-Haziran aylarında Şatah, Moks bölgelerinde Türklere karşı saldırılarda bulundu²⁶.

Kağızman-Alaşkert-Manazkert-Bitlis yönünde yürüyen 3. Askeri birliğe Türkiye uyruklu Ermeni Amazasp komutanlık yapıyordu. Bu askeri birlik general Prjevski'nin alayına bağlı idi. 3. Askeri birlik Ahtin aşırımından Alaşkert vadisine doğru yürüdü. Sonra yönünü değişerek Pasin vadisine, 21 Ekim tarihinde ise Baskal'a girdiler. 4 Kasım tarihinde Delbaba'ya yetiştirdiler. 6 Kasım tarihinde 3. Askeri birlik Yarbay Kulebyakin'in emrine verildi ve Yazçı-Helil bölgesine sevk edildi. Sonra Sarıkamış'ta katliamlara neden olan Endek-Tık-Dag-Pinoduz-Ordin yönünde yürüyerek Kepenek köyünü işgal ettiler. Askeri birlik Van savaflarına katıldı, Hiza'nın işgalinde katılımcı oldu²⁷. Erzurum, Trapezund, Erzincan, Bitlis, Adilceviz, Ehlet, Datvan, Muş ve Hiza'nın işgalinde, Sarıkamış savaflarında 3. Askeri birlik çok faaldir²⁸.

Sarıkamış-Kars-Orzan-Kepri-Key-Erzurum yönünde yürüyen 4. Askeri birliğe eski çeteci Keri komutanlık yapıyordu. Bu askeri birlik Sarıkamış'tan Ahveran ve Hoşaba girdi²⁹. Bu askeri birlikler yerel Ermenilerle birlikte Türklere karşı katliam yapmaktaydı. 4. Ermeni askeri birliğin komutanı Kerinin savaflardaki soyukkanlığı eski kazakları bile şaşırırdı³⁰. Bu askeri birlik Rus

²³ Arutyunyan 1971, s. 299.

²⁴ Basilaya 1968, s. 104, 107.

²⁵ Basilaya 1968, s. 32-33.

²⁶ Arutyunyan 1971, s. 301.

²⁷ Arutyunyan 1971, s. 301.

²⁸ Arutyunyan 1971, s. 308-309.

²⁹ Perincek 2011, s. 123.

³⁰ Eliseev 2001, s. 88.

ordusunun Sarıkamış-Merdenek yönüne çıkış yapmasına, Mayıs-Haziran 1915 yılı tarihlerinde Vastan, Zevan ve Sorb'un işgaline katılımda bulundu³¹.

Bu dört askeri birlik Sarıkamış'tan Erzurum'a kadar tüm önemli savaşlara katıldılar³². Savaş sırasında diğer Ermeni askeri birlikler de oluşturuldu. Basilaya, silahlı askeri birliklerin beşinin Taşnaksutyun Parti'si üyelerinden, altıncısının ise Hınçak Partisi üyelerinden oluştuğunu yazırdı³³. 9 Ağustos 1914 yıl tarihinde Voronsev-Doşkov Bakanlar Kurulu'na yazırdı, Rusya için zor bir dönemde Kafkasya Ermenileri benim ve valilerin denetiminde büyük coşkuyla seferber oluyor ve askeri birliklere katılıyorlar. Ama, bu Ermenilerin Batı sınırlarına sevk edilmesine üzülyüyorlar. Onlar Türkiye'ye gitmek istiyorlar³⁴. Ocak 1915 yılı tarihinde Vardan ve Avçaryan'ın komutanlığında askeri birlikler oluşturuldu ve Ermeni Milli Konseyi'nin kararı üzerine Nisan ayında 2,3 ve 4. askeri birlikler Vardan'ın askeri birliklerine katıldı ve böylece "Araratyan zorahumb" milli ordusu kuruldu³⁵. Buradan askeri birlik cepheye sevk edildi. Vardan'ın ordusu Beyazıt yönünde birlik komutanı general Nikolayev'e bağlı idi. Nikolayev Vardana Van yönünde saldırıda bulunmak emri verdi. Onun askerleri Berkri-Kale, Kamrış-Şami ve diğer savaşların aktif katılımcıları oldular. Ermeni gönüllü askeri birlikleri Ermenileri mudafaa etmek için Eçmiadzin'den İğdir'a kadar gittiler. 1915 yılının kışında Canik şehrinde 8000-den fazla Ermeni Türklere karşı 2 ay çatıştı³⁶. 5 Mayıs tarihinde Heço, onun ardınca Vardan'ın birliği Van'a girdi³⁷. 1915 yılı Mayıs ayında artık 9 Ermeni askeri birliği kurulmuştu³⁸. Van savaşından sonra general Oganovski'nin emri üzerine Ermeni askeri birliklerinin hepsi general Truhin'e tabi tutuldular ve Van bölgesindeki diğer çatışmalara katıldılar³⁹. Ermeniler Van ve Muş'ta hemçinin Hekkiyari bölgesinde Rusya için önemli mevkileri işgal ettiler⁴⁰.

Ermeni askeri birliklerinin oluşturulmasına Taşnaksutyun ve Hınçak örgütleri aktif katılımda bulundular. 1915 yılının Şubat ayına kadar Hınçak örgütünün yardımıyla Türkiye'ye karşı savaşmak için 800-1000 kişi Ermeni Kıbrıs Büyükelçiliğine muracaatta bulundu⁴¹. Mısır'da Büyükelçi görevinde çalışan Smirnov 22 Şubat tarihinde Petrograd'a telegraf çekerek yazırdı, Hınçak

³¹ Arutyunyan 1971, s. 302.

³² Arutyunyan 1971, s. 301-303.

³³ Basilaya 1968, s. 107.

³⁴ Arutyunyan 1971, s. 294.

³⁵ Arutyunyan 1971, s. 304.

³⁶ Arutyunyan 1971, s. 305.

³⁷ Arutyunyan 1971, s. 307.

³⁸ Arutyunyan 1971, s. 303.

³⁹ Arutyunyan 1971, s. 307

⁴⁰ Korsun 2004, s. 364.

⁴¹ Arutyunyan 1971, s. 297.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

örgütünün Ermeni konseyi Fransa'dan, Amerika'dan ve diğer ülkelerden 800-1000 Ermeninin Rusyanın Kafkasya ordusuna gönüllü olarak katılmalarını sağlamak için onlara finansal yardım yapılmasını rica eder. ABD Büyükelçiliği ve Rusya Dışişleri Bakanlığı arasında Ermenilerin ABD'den Kafkasya cephesine sevk edilmeleri konusunda yazışmalar oldu⁴². Kendisi Muş'lu olan M. Popduht'un yönetmenliğinde Hınçak örgütü üyeleri Ermenilerin birinci kısmı Mart ayının 22'sinde ABD'den yola çıkarak Arhangelsk'e geldiler ve oradan Kafkasya cephesine sevk edildiler. İkinci ekip 10 Mayıs'da A. Mnaçakyan'ın, üçüncü ekip ise 21 Kasım'da A. Şagen'in komutanlığı ile Kafkasya cephesine sevk edildiler.

Taşnaklar Türkleri katletmek amacıyla 40 bin Ermeni toplamıştı. Onlarla *humba* oluşturmuştu. Diğer bir Ermeni kaynağında, 1915 yılının sonlarına doğru 6 bin kişiden oluşan 7 gönüllü Ermeni askeri birlikleri kurulduğu yazılır. Fransa, İngiltere, ABD'de de 50 bin Ermeni savaşırdı. 1916 yılının Kasım ayında Fransa ordusunda Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu kuruldu. Bu lejyon'a 5200 Ermeni ve 400 Suriyeli dahildi. 1918 yılının Aralık ayından Ermeni Lejyonu adlandırıldı⁴³. M. Karapetyan, I Dünya Savaşı döneminde dış Ermeni toplumları Mısır, Kıbrıs, Fransa, ABD, Bulgaristan'dan Türkiye'ye karşı savaşmak için geldiğini yazar. Fransa'dan, İngiltere'den ABD'den gelen Ermenilerin sayısı 50 binden fazlaydı⁴⁴. Ama, askeri birliklere katılan Ermenilerin hepsi gönüllüler değildi, bazıları zorla katıldı. I Dünya Savaşına gönüllü olarak katılan İ.H.Bagramyan kendi anıtlarında, 1914 yılı seferberlik zamanı hiç de her kes isteyerek yazılmamış, bundan dolayı derli ve üzüntülü görünenler de az değildi diye yazar⁴⁵.

Ermeniler Van, Bitlis, Tigranakert, Erzurum, Harberd ve Sebastiya, Kilikya'yı içeren bölgelerin Türkiye'den alınarak orada Ermeni devleti kurulması, "Ermeni meselesi"nin çözülmesi amacıyla savaşa katılmışlardı⁴⁶. Ermeni askeri birlikleri yaya taburları olarak kurulmuştu. 4 bölüğün her birinde 234 kişi vardı. Her takımda 71 istihbaratçı vardı⁴⁷. Tüm teçizat Kazaklarda olduğu gibiydi. Bu askeri birliklerin komutanları bilgin teröristlerdi, amaçları Türkiye'den Anadolu topraklarını edinmekti. Organizasyon konularına Ermeni Milli Konseyi aktif katılımında bulunuyordu. General Kalitin tüm Ermeni Katalikosuna çektiği telegrafta Türklere karşı Ermenilerin aktif savaşından dolayı teşekkürünü bildirirdi: "19 Kasım'da Türkler Sarıkamış savaşına

⁴² Arutyunyan 1971, s.298.

⁴³ Marutyan, [http://hpj.asj-oa.am/5828/1/2013-1\(3\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/5828/1/2013-1(3).pdf), s.355.

⁴⁴ Arutyunyan, [http://lraber.asj-oa.am/6375/1/2014-3\(354\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6375/1/2014-3(354).pdf)

⁴⁵ Bagramyan 1979, s.14.

⁴⁶ Bagramyan 1979, s.15.

⁴⁷ Arutyunyan 1971, s.303.

başladıkları zaman bizim başarılarımızla sonuçlanan çatışmalarda 3. askeri birlik özel olarak seçildi. Alagez köyü yakınlarında askerlerimiz düşmen saldırısına uğradı. Bu süngü savaşında gönüllülerden 30 kişi öldü ve 40 kişi yaralandı, Ermeniler yardım ulaşana kadar mevkilerini korumağı başardılar. Düşman yenik düşdü. Gönüllülerden ve onların komutanlarından ayrılmak benim işin çok zordur. Aynı zamanda tüm gönüllülere yiğitliklerinden dolayı teşekkür ederim”⁴⁸.

Van’da bulunan ordu komutanı general Truhin üst komutanlığa: “Tüm çatışmalarda Ermeni askeri birlikleri, özellikle de Andranikin komutanlık yaptığı 1. askeri birlik aktif savaş yapmış ve ödüllendirilmiştir”⁴⁹ diye yazmıştır. General F.İ. Nazarbekov anılarında: “Bölgeyi ve düşmanları iyi bilen Andranik benim birliğimde olurken kendi bilik ve beceriği ile defalarca bana çok iyi hizmetler yapmıştı. Kendisinin devizi yalnız taarruzdu” diye yazar⁵⁰. Andranikin takımından Anastas İvanoviç Mikoyan, 6. askeri birlikte ise Erzurum yönünde Türklere karşı savaşlarda Hayk Bjişyan çok aktiflerdi⁵¹. Kafkasya cephesinde Rus ordusunda Türklere karşı savaşlarda general A.P.Kulebyakin, Sarıkamış, Bokano, Sakış operasyonlarında çok faaldı. Onun komutanlığı ile Türklere karşı Ermeni gönüllü askeri birlikleriyle Andranik’in, Amazasp’ın, Bek’in, Pirumyan’ın, Melik-Muradov’un ve Osepyan’ın kumutanlığını yaptıkları muntazam taburlar savaşırdı⁵². Amazasp’ın askeri birliği 1914 yılı 4 Kasım tarihinde Delibaba köyüne geldi ve Kulebyakin’e bağlı olarak Kürtlere karşı savaştı. A. Kulebyakin 1. Kafkasya ordu komutanı tuğgeneral Prjevalsiy’e Amazasp ve onun birliğinin Türklere ve Kürtlere karşı savaşta başarılarından, Amazasp’ın Rusya ve Türkiye uyruklu Ermenilerden askeri birlikler oluşturulmasına aktif katılımında bulunmasından yazırdı.

Ermeni Ordusu aşağıdaki şekilde organize edilmiştir: 1) 3 ayrı piyade tugayı, her birinde 6 alay olan iki tuğay bölümleri. 2) iki alaydan oluşan 1 gönüllü tugayı, 3) iki alaylı polis tugayı, 4) dörteskadranyonlu iki alaydan oluşan 1 özel atlı tugayı, 5) 12 bölümden oluşan 1 ağır silahlar tugayı 6) dağlık bölgeler için atlı taburu, 7) 1 inşaat taburu, 8) kazmacılar taburu, 9) mühendis yardımcı bölükleri, radyo havacılık ekibi, 10) diğer ağır silah ve mühendislik tesisleri. Ayrıca, Kars ve Aleksandropol’da da kale taburları vardı. Bu ordunun büyük kısmı Kars yönünde ve küçük bir kısmı ise Erivan yönünde idi.

Voronsov-Daşkov’un yakınında bulunan kişilerden biri 1915 yılının sonbaharında yazırdı: “Ermeni askeri birlikleri Kafkasya cephesinde Türklere

⁴⁸ Arutyunyan 1971, s.309.

⁴⁹ Arutyunyan 1971, s.310-311.

⁵⁰ Arutyunyan 1971, s.311.

⁵¹ Bagramyan 1979, s..21.

⁵² Zakaryan [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf), s.100.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

karşı kendini savunma ve intikam düşüncesiyle savaşırdılar. Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında çatışmalar sırasında Ermeni askeri birlikleri kendilerini gösterebildiler. Ermeni askeri birliklerinin lideri Andranik Ermeniler içinde çok popüler olmakla onları savaşa teşvik edirdi. Kendisi Türkiye'nin Van savaşını durdurdu ve bizim silahlı kuvvetlerimizin bu şehre yolunu açtı"⁵³.

Ermeni Lejyonu

Kasım 1916 tarihinde Fransa ordusu terkinde Doğu Lejyonu oluşturulmuştu. Onun terkinde Fransa, Mısır, Amerika, Kıbrıs ve diğer ülkelerden gelen Ermeniler dahildi. 15 Kasım 1918 tarihinde Doğu Lejyonu, Ermeni Lejyonu olarak anılmaya başladı. Ermeni Lejyonu İngiliz-Fransız ordusu terkinde Suriye ve Lübnan'daki savaşlara katıldı. Mayıs 1918 tarihinde Ermeni Lejyonu terkinde 4 tabur vardı. Ermeni Lejyonuna dahil olan Ermenilerin sayısı 4000'e ulaşmıştı. Taburların organize edilmesinde Mkrtiç Portugalyan, Arşak Çopanyan ve diğerleri aktif olarak hazır bulunmuşlardır. M.Karapetyan belirtmiştir ki, I Dünya Savaşı yıllarında Ermeniler Türkiye'yi ve onun müttefiklerini dağıtmak için en aktif unsurlar idiler. Ermeniler nerdeyse tüm savaş bölgelerinde savaşıyorlardı⁵⁴. Ermenilerin 2. ve 3. savaş taburu Erzincan'dan Karakilise ve İrevan'a, Bakü'ye kadar gittiler⁵⁵. Ermeni savaşçıları "Ermeniler Ermenistan ve Ermenistan Ermeniler içindir" sloganları dağıtıyorlardı⁵⁶.

Ermeni Silahlı Askeri Birliklerinin Finanse Edilmesi

Taşnaklar, İngiliz ve Amerika hükümetlerinden yardım alıyorlardı. ABD'nin Ermeni kolonisi bu işe aktif katılmış ve Ermeni Milli Konseyi'ne üç defa 25.000 dolar göndermiştir⁵⁷. Taşnak Hükümeti askeri birliklerin kurulması için 240.000 ruble para ayırdı⁵⁸. Bunun yanısıra Ermeni diasporası temsilcileri tarafından ülkenin tüm arazilerinde büyük paralar toplanmıştı. Artık 1915 Şubat ayında 620.000 rubleden fazla para birikmişti. 75.000 ABD doları Amerikalı Ermeniler tarafından gönderilmişti. Ermeniler para toplamaya, askeri birliklere katılmaya başlamışlardı. Şubat 1915'te yalnız Kıbrıs ve Mısır'da yaklaşık 2000 gönüllü toplanmıştı. 12 Mart 1915'te Ermenilerin ilk gönüllü birliği ABD'den Arhangelsk'e geldi, oradan Kafkasya'ya yollandılar. Ama Amerika'dan gelen gönüllülerin büyük kısmı yolun yarısından, bazıları ise Tiflis'e ulaşmadan geri

⁵³ Arutyunyan 1971, s.312.

⁵⁴ Arutyunyan 1971, s. 356.

⁵⁵ Zakaryan [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf) , s.121-122.

⁵⁶ Sargsyan, http://geopolitika.am/dir/wp-content/blogs.dir/1/files/2015_3_4_38_43.pdf, s.41

⁵⁷ Verdiyeva, <http://ethnoglobus.az/az/index.php/x-b-rl-r/item/562-birinci-d>

⁵⁸ Basilaya 1968, s. 106-107.

dönüyordular. Peterburg ve Vaşington arasında Amerikan askeri birliklerinin oluşturulması hakkında yazışma oldu. Rusya’da kurulan tugaylar savaşa 1914 yılı sonlarında başladılar. Rusya’da savaşan Ermenilerin 250.000’den fazlası, keza 31 general, 5 tümgeneral, 20 tuğgeneral harekete geçirildi⁵⁹.

Ermeni Silahlı Tugaylarının Yaptığı Vahşilikler

Kafkasya ordusu sahra karargahının askeri mahkemesinde Ermenilerin Türklere, Kürtlere karşı vahşiliklerini ispat eden evraklar var. Evrakların birinde Ermeni gönüllülerinin Kürt kızlarına ve kadınlarına tecavüz etmeleri, 26 kadın ve çocuğu işkencelerle öldürmesi gösterilmiştir⁶⁰. General Bolhovitinov, 17.03.1916 tarihli telgrafında: *“Gönüllülerin müslümanlara tecavüzü ara vermediğinden ben askeri birliği şehirden çıkarmaya mecbur oldum”* diye yazmıştır. Ermenilerin sakin Türklere karşı vahşiliği hakkında tümgeneral Abasiyev şunları beyan etmiştir: *“Hiç şüphesiz ki, ben bu konuda Kazakların katılımını inkar ediyorum, defalarca Bitlis ve onun çevresinde bulundum, kazakların gaddarlığı, sakin insanları dövmesi hakkında hiçbir şikayet olmadı. Ermeni askeri birliklerine geldiğimizde ise Türk vatandaşı olan Ermenilerin fazla olduğu askeri birlikler Bitlis’i işgal ettikten sonra 3 gün zarfında ara vermeksizin müslümanlara karşı tecavüz ettiler, ben bu askeri birliği şehirden çıkarmaya ve Bitlis-Muş yönünde yöneltmeye mecbur oldum. Türkiye’nin verdiği telegramda ölenlerin sayısının 2000’e yaklaştığı gösterilmiştir, şüphesiz ki, ben bunun mübalağalı bir rakam olduğunu addediyorum... bana Todvan’da olan bir olay belli oldu: Evlerin birinde kazaklar ve Ermeni gönüllüleri kalmıştılar. Kazaklar barınacak yerleri olmayan 20’den fazla Müslüman çocuğu yedirtmiş, kendileri istihbarat için yollanmış, geri döndüklerinde çocukların hepsinin kafasının kesildiğini görmüşler”*⁶¹. Rusya ordusu komutanı İ.Z.Odişilidze’nin telgrafında *“Ermeni ordusu kadın ve çocuklar da dahil silahsız Türk ahaliye karşı toplu olarak zulüm yapıyor”*⁶² denilmektedir. Belirtmemiz gerekiyor ki, 1915’in kış-bahar aylarında Ermeni askeri birliklerinin vahşilikleri ve kendini bilmezlikleri Kafkasya cephesinde o kadar fazla olmuştur ki, Ermeni asıllı olan 4. Kafkasya Ordusu komutanı P.İ.Oganovski Kafkasya Ordusu’nun sahra karargahına yazdığı 31 Ocak 1915 tarihli yazısında şöyle beyan etmiştir *“... yağmalarla savaş çizgisini geçmek isteyen Ermeni silahlıları ile Rus ordusu arasında münakaşa olmuştur”*⁶³.

⁵⁹ Arutyunyan 1971, s. 355.

⁶⁰ Perinçek 2011, s. 124-126.

⁶¹ Perinçek 2011, s. 134.

⁶² Perinçek 2011, s. 156.

⁶³ Perinçek 2011, s.93.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

Ermeni askeri birliklerinin yaptıkları suçları Rusya arşiflerinde muhafaza edilen ve ayrıyayı Ermenibilimciler kendi araştırmalarında beyan ediyorlar. Zira A.B.Karinyan yaptığı araştırmalarında Ermeni askeri birliklerinin sakin ahaliye karşı yaptıkları vahşilikleri göstererek kendisi adı geçen yıllarda “*Ermeni silahlıları sistemli olarak Kürt ve Türk ahalisini mahvettiler*”⁶⁴ diye beyan etmiştir. Ermeni askeri birliklerinin suçları Sarıkamış operasyonu sonrasında daha da fazlalaşmış ve onlar Müslüman ahaliye karşı zor kullanmış ve gaddarlık yapmışlardır. Ermeni silahlılarının yaptıkları suçlar, erkeklerin büyük kısmının savaflara katıldığı Kars'ta daha fazla olmuştur. Kars ve Ardahan civarında yerli Ermenilerce katledilen Müslüman erkeklerin sayısı 30 bine ulaşmış, Ruslara esir düşüp muhafazası Ermenilere verilen Osmanlı askerlerine yönelik kötü muamele ve adam öldürme gibi uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranışlar hakkında diplomatik girişimlerde bulunulmuştu⁶⁵. Zira Kars kalesi komutanı Zubov, Ermeni milliyetçilerin hadsiz suçları hakkında general A.N.Yudeniç'e bilgi vermiştir⁶⁶.

Alaşkert operasyonu sonrası Van'ı işgal eden Ermeni silahlıları bu arazide sakin Müslüman ahali aleyhine soykırım gerçekleştirmişlerdir. Batı araştırmacısı Jorj de Malevil kendi araştırmalarında beyan etmiştir ki, 1915 Mayıs ayı başlarında Rus ordusu Van iline dahil olurken şehirde bir Müslüman bile kalmamıştı⁶⁷. Türk-Müslüman ahalisinden kalan evler, ekin arazileri ise Ermeniler tarafından yağmalanmıştı. Van'da Müslüman ahaliye karşı Ermeni zorbalığı 1916 tarihinde de devam etmiştir. Ermeni zorbalığı sonucunda 1915-1918 tarihinde bölgede 2.5 milyon Türk-Müslüman Ermeni milliyetçilerinin hırsız birlikleri tarafından öldürülmüştür⁶⁸.

I. Dünya Savaşı yıllarında Rusya ordusunda hemşire olan ünlü yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy'un kızı Aleksandra Lvovna Tolstoya, Van iline dahil olurken Ermenilerin Türklere karşı yaptığı zulümlere, işkencelere tanık olmuş ve bu konuda kendi hatıralarında yazmıştır: “*Dağıtılmış Van ili. Biz gelene kadar burada Ermeniler ve Türkler arasında şiddetli savaflar olmuştur. Türkler Ermenilerin mukim olduğu yüksek dağın üzerinde Van ilini ablukaya aldılar. Ermeniler kaleyi savunmak için vahşicesine savaştılar. Gündüz ve gece saatlerinde kadınlar bombaları dolduruyor ve onları Türklere atıyorlardı... her iki taraftan kurbanlar verilmesi ile sonuçlanan kanlı savaflar oldu.... Türkler şehirde 1000 esir – hastalar, kadınlar ve ihtiyarları koyarak gittiler. İntikam almak duygusu ile Ermeniler şehrin tüm Türk kasabalarını yaktılar ve çamurda*

⁶⁴ Perinçek 2011, s.64.

⁶⁵ Sarıay 2008, s.95.

⁶⁶ Perinçek 2011, s.90.

⁶⁷ Malevil 1990, s.45, 85.

⁶⁸ Musayev 1996, s.48.

yapılan evler zor yandığından her bir ev ayrılıkta yakıldı”. Aleksandra Lvovna Tolstoya Ermenilerin esir olan Türklerle vahşicesine davranmaları hakkında yazıyordu: “İki okul binası. Tamamen boş odalar, odalarda ne yatak, ne masa, ne de sandalye bulunmuyor. Döşemede kirli bezlerle kapatılmış insanlar var. Türkler, erkekler, kadınlar, ihtiyarlar, gençler, çocuklar... tamamı bir yerde. Küçük çocuklar ağlıyorlardı.. bazılarının yüzünde şüpheli lekeler vardı. Bu ne böyle? Çiçek? Kirli, zayıf eller bize uzanmıştı, kadınlar ağlıyorlardı, Türkçe “hanım, hanım” deyerek bizden ne ise rica ediyorlardı, nese söylemeğe çalışıyorlardı, bize yalvarıyorlardı. İhtiyarlar susuyordu. Tuhaf görüntüler, başlarını kaldırıp bize bakıyorlardı. Onlar meşgul idiler. Onlara hücum eden bitleri temizliyorlardı. Ben künçte oturan kolu dirseğinden kopmuş gibi boşlukta kalan kadına dikkatimi çektim. Ağlıyordu. Benim soru soran bakışıma sayın Yarrou açıklama yaptı ki, kadının kollarını çıkarmıştırlar. Bunu kimin ve neden yaptığını sordum. Ermenilerin yaptığını söyledi. Ben şaşırđım, neden Ermeniler kadını böyle ettiler? Ben gazetelerden okumuştum ki, Türkler vahşilikler yapmışlardır, Ermenileri öldürmüşütlürler. Ben anlamıyorum... Van’da biz Ermenilerin insanlık dışı vahşiliklerine tanık olduk. Söylüyorlardı ki, Ermeniler kadınların döşlerini kesmiş, onların ayaklarını, kollarını çıkarmış, kırmıştırlar ve bu insanlığa sığmayan kaddarlıkların kurbanlarını ben bizzat gördüm”⁶⁹.

Ermeniler 1917 Ekim Devrimi sonrası Türklere karşı niyetlerini açık şekilde gerçekleştirmeye başladılar. Sovyet iktidarını Azerbaycan’da kurmak perdesi altında Bakü’de ve Bakü Valiliği’nin bir sıra kazalarında Azerbaycan halkına da karşı soykırım politikası yürüten S.Şaumyan on binlerce suçsuz insanın mahvını oluşturdu.

Yerel Ermenilerin Türk İktidarına İhaneti

Savaşa katılan ülkeler yerel ahalinin desteğinden yararlanmaya çalışıyorlardı. Rusya da Ermenilerin Türkiye’ye kolayca ihanet etmesinden yararlanmaya çalışıyordu. Kafkasya karargahı başkanı N.N.Yudeniç 1914 Ağustos ayında beyan etmiştir ki, Ermeni, Süryani ve Kürtleri ayaklandırmak için 25 bin tüfek, 12 milyon mermi, 20-25 bin ruble para lazımdır⁷⁰. Konsoloslar siyaset dışı kalmaları gerekirken, kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklarla, Ermeni örgütlerini sahiplendiler⁷¹. Rusya’nın Van, Hoy ve Rumiye konsolosları Ermenileri kışkırtarak Osmanlı sınırı civarında karışıklık çıkarmak için onlarla birlikte çalışıyorlardı⁷². 20 Nisan 1915 akşamı bütün hazırlıklarını tamamlayan Ermeni isyancılar aynı anda silahlarını ateşleyerek Aram Manukyan

⁶⁹ Tolstoya 2001, s.298-299.

⁷⁰ Arutyunyan 1971, s.56.

⁷¹ Çiçek 2005, s.27.

⁷² Sarıay 2008, s.92.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

komutasında Van isyanını başlatmış oldular. Ermenilerin elinde Rusya'dan temin ettikleri çeşitli türlerde ve ateşli sayılabacak silahlar vardı. Ermeniler yer altından kazdıkları tünellerle geri çekilen Müslümanların evlerinin altına kadar ulaştılar ve bu evleri kısa sürede havaya uçurdular⁷³. Van ve Bitlis'in işgali esnasında Ermeni çeteleri tarafından İslam ahaliye yapılan zulümler hakkında, Mardin Mutasarrıflığı tarafından yapılan tahkikata göre, mezalimden kurtulanlar ifadelerinde Ermeni ve Rus çetelerinin, teslim olmak isteyen ahali, çoluk ve çocukları feci surette kesip parçaladıkları, teslim olmuş olan köylerdeki ahaliyi katlettikleri, birçok ahaliyi ve çocuğu ekme yapımında kullanılan ve tandır tabir olunan fırınlarda yaktıkları ve Vanlı komiteci Aremek'in çetesi tarafından yetmiş seksen hanelik bir köy ahalişi daha önce teslim oldukları halde tamamen katledildiklerini anlatmışlardır. Bayezid'de on beş bin kişiden on dört bini öldürülmüş, beş yüzü esir edilmiş ve beş yüzü ise zorluk ve sefalet içinde, ekmeğe muhtaç olarak başka yerlere iltica etmişlerdir. Ermeniler ve Ruslar Siirt'in merkez kazasıyla Garzan, Sason, Kulp kazalarında, Muş, Malazgird, Bulanık, Hınıs, Pasinler, Eleşkird ovalarında, Tifnik, Karaköy, Talori dağlarında, Van, Bitlis, Genç, Dutak ve Maçka'da bütün kaza, köy ve mahallelerde dehşetli mezalim yapmışlar⁷⁴. Erzurum ve civarında yaklaşık olarak 13.000 kişiyi katletmişlerdir⁷⁵. Mayıs 3'de Rus ordusu ve 4 Ermeni askeri birliği onlarla birleşti ve Van'ı aldılar. Haziran 27'de Muş şehrinde olan Ermenilerin isyanı ruslar yardım etmediğinden Türkler tarafından durduruldu. Bunun yanı sıra Türk ordusunda mobilize edilen Ermeniler ciddi şüphe altında bulundular. Temmuz 2'de sultan ordusunda mobilize edilen Ermeniler ciddi şekilde şüphe altına alındılar. Temmuz 2'de Türk devleti Ermenileri ordudan tahliye etmek ve amele taburuna göndermek hakkında karar aldı⁷⁶. Van tugayının başkanı A.Kulebyakin Van'da bulunan Ermenilerin isyanından Ermeni askeri birliklerinin ruhlandığı ve onların Türklere karşı hücum etmek için sabahın açılmasını sabırsızlıkla beklediklerini yazıyordu⁷⁷. 2 Temmuz 1915 tarihinde Ermenilerin ihanetine göre sultan özel kararlar Ermenileri askeri birliklerin dışına çıkardı ve onlardan amele taburu oluşturdu⁷⁸. 1915 tarihi itibariyle 2 yıl süre zarfında Ermeniler kitlevi olarak emlakları, sığırları ile birlikte Türk jandarmalarının refakati ile cepheden uzak yerlere – Halep ve Diyarbakır ilçelerine taşındılar⁷⁹.

⁷³ Akgümüş 2013, s.31.

⁷⁴ Sarınay 2008, s.95-97.

⁷⁵ Sarınay 2008, s.101.

⁷⁶ Korsun 2004, s. 365.

⁷⁷ Zakaryan, [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf) , s.101.

⁷⁸ Korsun 1940, s. 153.

⁷⁹ Korsun 2004, s. 365.

Sarıkamış savaşlarının başlarında Türk ordusunun Güney Kafkasya'da ilerleme ihtimali yüksek olduğu zaman, yerel komutan Yelizavetpol ilinin Ermenileri kendisini savunma amacı ile silahlandırdı⁸⁰. Ermeniler yeni silahlarla silahlanmıştı. Ermeni askeri birliklerinin kendilerinin genel kurmayları var idi. Zira başvuru zamanı yazılıyordu: "Tiflis Ermeni genelkurmayı Hatisov'a"⁸¹. Sarıkamışta 06 Aralık 1914 tarihinde Türk ordusu hücumlar yaptı. İhanetkar Ermenilerin ve orduda bulunan Ermeni istihbaratçıların bilgilerine rağmen, Rus ordusu kesin önlem almadı. Verintab köyünde Türk ordusu 4. Ermeni askeri birliğine güçlü darbe vurdu ve onları Çatah'a kadar kovdu⁸².

4 Nisan 1915 sonlarında Kafkasya ordusu ilerledi. General Abasyev'in komutanlığı altında İrevan tugayı Malazkert ilçesini yakaladı. 3 Ermeni gönüllü askeri birliğinin dahil olduğu general Nikolayev'in komutanlık yaptığı Bayazet tugayı Ermeni ahalisinin isyan ettiği Van ilini ablukaya alan Kürt kuvvetlerini dağıttı. Ermeniler şehire dahil oldular. Makin tugayı saray şehrini yakaladı. Adı geçen savaşta Adranik'in komutanlığı altında 1. Ermeni askeri birliği Türklere ve Kürtlere karşı vahşilik yapmaları ile seçiliyordu. F.Nazarbekov'un komutanlığı ile Ermeni askeri birliklerinin aktifliği sonucunda Rus ordusu 80 – 100 km Türkiye'nin içine doğru ilerledi⁸³. Andranik Türklere yanısıra Kürtlerin de kaddarcasına kırılması hakkında general Çernozubov'la görüşünde anlaşmaya varmıştı. Kulebyakin, Andranik'in askeri birliğinin 27 Aralık'ta Zilnadzor'a saldırması için Arçeş tugayına dahil olması hakkında emir verdi⁸⁴. Kulebyakin'in emrine dayanarak, Andranik 20 Ocak 1916 tarihinde Van gölü boyunca kuzey ve batı ilçelerinde Ahlat'a kadar Kürtlerden temizlemesi için saldırılara başladı. Kulebyakin, 24-31 Temmuz 1916 tarhlerinde Bokano-Sakkız operasyonlarında 4. ve 6. Ermeni piyade taburlarının aktif olarak savaşıklarını yazılıyordu. 01 Haziran 1917 tarihinde Kulebyakin'in komutanlığı altında 1., 2., 5. Ermeni askeri birlikleri katıldılar⁸⁵.

Ruslar Ermenileri Kullanıyordular

Kafkasya cephesi kurmay başkanı N.N.Yudeniç Nisan 1915 tarihinde yazmıştı: "Ermeniler, Kürtlerin ve Türklerin terk ettiği yerlere Ermeni göçmenlerinin yerleştirilmesini planlamıştırlar. Ben bunu makbul addediyorum.

⁸⁰ Basilaya 1968, s. 108.

⁸¹ Korsun 2004, s.406.

⁸² Korsun 2004, s.42.

⁸³ Korsun 1940, s.111.

⁸⁴ Zakaryan [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf) s.101-102.

⁸⁵ Zakaryan [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf) .,s.104-105.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

Çünkü savaş sonrası Ermenilerin işgal ettiği toprakları geri iade almak, yahut adı geçen toprakların onların olmadığını ispat etmek zor olacak. Bu nedenle de ben orada Rusların yerleştirilmesinin taraftarıyım". Rusya komutanlığı, işgal edilmiş arazilere Ermenileri taşıdırmaktan ihtiyat ediyordu. O, yazıyordu: "Alaşkert, Daidin, Bayazet vadileri Rusya İmparatorluğu'nun sınırlarına dahil olduğunda, bu topraklarda Kuban ve Don şehirlerinin ahalisini ikamet ettirmek gerekiyor"⁸⁶. Rusya hem de ondan tedirgin olmuştur ki, Taşnaksutyun teşkilatı üyelerini ihtar etmişti ki, silahları hiç bir durumda vermesinler, şayet Ermenistan'a özerklik verilmezse, Rusya ile savaşmak gerekecek. Bunun yanısıra Aram Manukyan Van ve ona ait olan ilçelerin valisi ilan edildi. O, göçmenlerin yerleştirilmesi için bir şeyler yapmadı ve ahaliden vergileri toplamakta devam etti⁸⁷. Ermenilerin Türklere karşı canı gönülden savaşmalarına rağmen, Rusya yeni askeri birliklerin kurulmasına izin vermedi. 1915 tarihinde Rusya Van'ı işgal ettikten sonra Ermeni Milli Konseyi gönüllü askeri birliklerin kurulmasını teklif ettiğinde yüksek komutanlık onların kurulmasına izin vermedi⁸⁸. Genellikle, Rus komutanlığının fikrine göre savaş döneminde Kafkasya'da yerel rezervlere dayanarak kurulan birlikler yalnız ikinci dereceli görevleri yerine getirmek için kurulur. Ermeni tercümanlar orduda fazla faaliyette bulunuyorlardı. Ermeni ekipleri savaşlarda iyi sonuçlar veriyorlardı, ama Rusya Ermenilerin taşındığı arazilerden çıkmayacağından ve orduda savaşan diğer halklarda onların ödüllendirilmesinin olumsuz düşünce yaratacağından ihtiyat ediyordu.

1916 yılının başlarında askeri birliklerin orduya bağlı tutulması ve onlara dayanarak Ermeni piyade taburlarının organize edilmesi hakkında karar ilan edildi⁸⁹. Gönüllüler yeni askeri birliklerde görev yapmak istemeyerek onları terkettiler. Komutanlığın bu kararı ile sonralar taşnakların büyük kısmı razılaştı.

Tiflis şehir belediye başkanı Hatisov aslında Ermeni askeri birliklerin başkanı görevini yerine getirmişti. Ermeni askeri birliklerin silahlandırılması onların diğer halklarla savaşmasına neden oldu. İçişleri Bakanlığı üç namlulu tüfeklerin gönüllülerden alınmasını teklif etti, ama Kafkasya karargahı bunu fiilen ekiplerin dağıtılması olarak isimlendirdi. Yeni askeri birliklerin kurulması durduruldu, yalnız 7 askeri birlik kaldı ve onlara yeni silahların verilmesi durduruldu⁹⁰. 24 Ağustos 1916 tarihinde Kafkasya ordusu kurmay başkanının raporuna dayanarak, 4., 5. ve 6. Ermeni piyade taburlarına sevk ediliş 2.482

⁸⁶ Boryan1928, s.356.

⁸⁷ Basilaya 1968., s.111.

⁸⁸ Arutyunyan 1971, s.319.

⁸⁹ Basilaya 1968, s.113.

⁹⁰ Korsun 2004, s.406.

aşağı rütpeli Ermenilerden yalnız 1.741 kişi kalmıştı, kalanları kaçmıştı⁹¹. Bunun yanısıra 30 Eylül 1916 tarihinde Kafkasya cephesi kurmay başkanı Lebedinskiy yüksek komutanlığa Ermeni taburlarının Kafkasya cephesine aktif olarak katıldığını ve onların iki taburlu alaylarının üç taburlu alaya çevrilmesini teklif etti. Diğer Ermeni piyade takımının kurulmasını talep etti. 23 Ekim 1917 tarihinde ikinci Ermeni atıcı takımının kurulması hakkında ali baş kumandan karar aldı. Bu da Ermeni atıcı kolordusunun kurulması için temel oldu. 1, 2, 5 atıcı alayları birinci Ermeni takımına birleştirildi. 3, 4, 7 Ermeni alayları ikinci Ermeni atıcı takımına dahil oldu. Zira 8 alay, 24 tabur, 2 divizyon kuruldu⁹². Aralık 1917 tarihinde komutan F.İ.Nazarbekyan, komiser Dr.Kanayan olmakla ayrıca Ermeni kolordusu kurulmaya başladı. 1918 tarihinde Ermeni askeri birlikleri dahil olmakla bu korpusa dayalı Ermenistan Ordusu kuruldu⁹³.

Ermeni Kolordusunun Kurulması

Zira Ermeni korpusunun kurulması 1917 Aralık'ın sonlarında başladı. Korpusa 17 bin tüfek, 16 ağır silahlar, 1 ve 2 Ermeni atıcı divizyonu, keza süvari tugaylar ve bir kaç özel birlikler var idi. Savaşın başlarında kurulan 6 Ermeni askeri birliği 1916 tarihinde 6 ayrıca taburla değiştirildi. 1917 yılının ortalarında bu taburlar 6 atıcı alayına dönüştürüldü⁹⁴. Aralık'ta acil olarak Sarıkamış'ta 7., Aleksandropol'da 8. Ermeni atıcı alayı kuruldu. Bu birliklere Bey Mamikonyan ve knyaz Argutinskiy – Dolgorukiy komutanlık yapıyordu. Adları geçen bu 8 alaydan iki Ermeni atıcı divizyonu kuruldu. 1, 2, 3 ve 4. alayların dahil olduğu 1. atıcı divizyona Areşev komutanlık yapıyordu. Divizyon Aleksandropol ve Kars'ta kurulmuştu. 5, 6, 7 ve 8. alayların da dahil olduğu 2. Ermeni atıcı divizyonuna albay Araratov başkanlık yapıyordu. Divizyon İrevan'da kurulmuştu⁹⁵. 7 ve 8. alaylar İrevan yönünde yedek olarak bulunduruluyordu. Muş ve Bitlis'in alınmasında aktif rol alan tümgeneral Movses Silikyan 2. piyade divizyonunun 5. Ermeni korpusuna komutan olarak atanmış ve Türklerin öldürülmesinde önemli rol oynamıştır⁹⁶.

Albay Korganov'un komutanlığı altında ayrıca kovaler tugaylar iki alaydan oluşuyordu: 1. Ermeni atlı alayı Tifliste, 2. Ermeni atlı alayı İrevan çevresinde Kanaker köyü yakınında kurulmuştu. 2. Ermeni atlı alayı Mart 1918 tarihinde Sarıkamış'a yollandı. Sarıkamış savaşlarında 1. alay Bek-Pirumov, daha sonra Melik-Şahnazarov, 2. alay Zalinov tarafından

⁹¹ Basilaya 1968, s.325-326.

⁹² Arutyunyan, [http://lraber.asj-oa.am/6375/1/2014-3\(354\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6375/1/2014-3(354).pdf) s.326-327.

⁹³ Sargsyan, http://geopolitika.am/dir/wp-content/blogs.dir/1/files/2015_3_4_38_43. s.43.

⁹⁴ Bagramyan 1979, s.47

⁹⁵ Bagramyan 1979, s.47

⁹⁶ "General-leytenant Movses Silikyan [http://lraber.asj-oa.am/6107/1/2012-4_\(291\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6107/1/2012-4_(291).pdf)

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

yönetiliyordu. Bunun yanısıra Batı Ermenilerden oluşan Andranik'in özel divizyonu kuruldu. Divizyonda 1 atıcı alayı ve bir kaç atlı ve piyade askeri birlikleri vardı⁹⁷.

Aralık 1917 – Ocak 1918 aylarında Güney Kafkasya arazisinde Batı Ermenilerinden oluşan 3 piyade tugayı kuruldu. 1. tugay Erzincan ve Erzurum alayları, 2. tugay Karakilse ve Hnıs alayları, 3. tugay Van ve Makin alaylarından oluşuyordu⁹⁸.

Erivan'da bir kaç milis ekipleri kuruldu. İğdır milis piyade, keza milis atlı alayı, Tiflis'te Zeytun atlı alayı kuruldu⁹⁹.

Andranik'in divizyonunun 1. Ermeni piyade tugayına Erzurumu yakalamak görevi verildi. Erzincan ve Erzurum savaşlarında Morel komutanlık yapıyordu. 3500 asger, 8 ağır silahlar var idi¹⁰⁰. Osipov'un komutanlığı ile 2. Ermeni tugayı Alaşkert – İğdır yönünde hareket etti. Bagdasaryan'ın komutanlık yaptığı 3. Ermeni tugayı Van yönünde hareket etti. Şubat 1918'de İrevan'a vardı¹⁰¹.

Andranik, kendi divizyonu ile Sarıkamış yönünde gitti. Areşev'in birinci atlı divizyonu, ayrıca Ermeni korpusunun diğer birlikleri artık oradaydılar. Nazarbekov'un komutanlığı ile Ermeni Kafkasya tugayı, 2. Ermeni atıcı divizyonu, 7 ve 8. Ermeni atıcı alayları Aldeksanrapol'da toplandılar. Onlar Karakilse köyü, Dilican yönünde Türk ordusuna engel olmalıydılar¹⁰².

Zalotarev'in komutanlığı altında 1. Özel Ermeni atlı alayı Arpaçay'ın kuzeyinde yerleştirildi. İrevan ekibine Ermeni atıcı divizyonu 5 ve 6. alayları, Bagdasarov'un 3. Ermeni piyade tugayı, milis İğdır piyade, milis Zeytun atlı alayları, Araratan'ın komutanlığı altında Silinin sınır taburu, 4 ağır silahlar dahil idi. 2. Ermeni atıcı divizyonu komutanı Gerenal Silikyan'ın komutanlık yaptığı bu birlik Türk Ordusunu Ararat vadisine girmesine engel olmalıydı¹⁰³.

5. Kafkasya Ordusu Tiflis şehrini yakalamalıydı, sonra Bakü yönünde hareket etmeliydi. Andranik'in ekibi bu divizyona yardım etti¹⁰⁴.

Sonuç

I Dünya Savaşı'nda Ermeni askeri birliklerinin katılım düzeyini böyle sınıflandırmak olur: 1. Ermeni gönüllü askeri birliklerinin kurulması. 2.

⁹⁷ Bagramyan 1979, s.48.

⁹⁸ Bagramyan 1979, s.48.

⁹⁹ Bagramyan 1979, s.49.

¹⁰⁰ Bagramyan 1979, s.59.

¹⁰¹ Bagramyan 1979, s.49.

¹⁰² Bagramyan 1979, s.75.

¹⁰³ Bagramyan 1979, s.75-76.

¹⁰⁴ Bagramyan 1979, s.76.

Disiplinli taburların ve piyade alaylarının kurulması ve milli kolordusunun biçimlendirilmesi.

Ermeni askeri birliklerinin kurulmasına Hınçak, Taşnaksutyun örgütleri aktif olarak katıldılar. Taşnaklar Türk ahalisini mahvetmek için 40.000 insan mobilize etmişler. Onlarca humba kurmuşlar. 4 yönden hareket etmesi gözönünde bulundurulan Ermeni özel askeri birlikleri Ermeni ahalisinin daha fazla mukim olduğu yönlerde faaliyet göstermeli idiler. Bu dört askeri birlik tüm önemli ameliyatlarda – Sarıkamış'tan Erzurum'a kadar Türklere karşı savaştılar. Aynı zamanda Rus ordusu ve Ermeniler yerel ahalinin Türk devletine karşı isyanını teşkil ettiler.

Fransa, İngiltere, ABD ordusunda 50.000 Ermeni savaşıyordu. Kasım 1916'da Fransa ordusunda Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu kuruldu. 15 Kasım 1918 tarihinde Doğu Lejyonu, Ermeni Lejyonu olarak anılmaya başladı. Ermeni Lejyonu'na dahil olan Ermenilerin sayısı 4.000'a ulaşmıştı.

1916 yılının başlarında askeri birliklerin orduya bağlı ilan edilmesi ve onlara dayanarak Ermeni piyade taburlarının organize edilmesi hakkında karar ilan edildi. Ayrıca Ermeni kolordusunun kurulması 1917 yılı Aralık sonlarında başladı. 1917 yılında 8 Ermeni atıcı alayı kuruldu. Adları geçen işbu 8 alaydan iki Ermeni atıcı divizyonu, Batı Ermenilerinden oluşan Andranik'in özel divizyonu, Güney Kafkasya arazisinde Batı Ermenilerinden oluşan 3 piyade taburu, İrevan'da bir kaç milis birliği, İğdır milis piyade, keza milis atlı alayı, Tiflis'de Zeytun atlı alayı vardı.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- Akgümüş 2013 Dilek Akgümüş. "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Ayaklanmaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt:12, Sayı: 23, 2013/1, s. 23-47.
- Arutyunyan 1971 A. O. Arutyunyan *Kavkazskiy front. 1914-1917 z.* Erevan: Ayastan, 1971.
- Bagramyan 1979 İ. Kh. Bagramyan, *Moi vospominaniya*. Erevan: Ayastan.
- Basilaya 1968 Sh. İ. Basilaya, *Zakavkazye v godi Pervoy mirovoy voyni*. Sukhumi: Alashara.
- Boryan 1928 D.A. Boryan, *Armeniya, mejdunarodnaya diplomatiya i SSSR*. V 2 tomakh. Chast: I. Moskva-Leningrad., Giz.
- Çiçek 2005 Kemal Çiçek, *Ermenilerin zorunlu göçü 1915-1917*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eliseev 2001 F.İ. Eliseev, *Kazaki na Kavkazskom fronte. 1914-1917*. Zapiski polkovnika Kubanskogo kazachego voyska v trinadchati broshurakh-tetradnyakh. Moskva: Voenizdat.
- Güher ve Açıkşes 2016 Ebru Güher, Erdal Açıkşes. "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Kafkas Cephesinde Rusların Ermeni Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 223, s.79-93.
- Günay 2009 Nejla Günay. "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Anadolu'nun Güney Bölgelerinde Ermeni Çete Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 25, Sayı: 74, s.253-282.
- Lüleci 2014 Abdullah Lüleci, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Topraklarında Ermeni Casusluk Faaliyetleri ve Devletin Aldığı Tedbirler (1914-1918)", *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 1, s.249-268.
- Korsun 1940 N. G. Korsun, *Alashkertskaya i Khamadanskaya operachii na Kavkazskom fronte mirovoy voyni v 1915 godu*. Moskva: Voenizdat.
- Korsun 2004 N. G. Korsun, *Kavkazskiy front Pervoy mirovoy voyni*. Moskva: İzd. Tranzitkniga.
- Malevil 1990 Jorj de Malevil, *Armyanskaya tragediya 1915 goda*. Baku: Elm.
- Musayev 1996 İ. M. Musayev, *Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti*. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı.
- Perinçek 2011 Mekhmet Perinçek. *Armyanskiy vopros v 120 dokumentax iz rossiyskikh gosudarstvennikh arkhivov*. Moskva: Laboratoriya Knigi.
- Sarınay 2008 Yusuf Sarınay. "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)", *Gazi Akademik Bakış* 2008, Cilt 1, s. 69-105.

Ramile DADAŞOVA

- Taşcıoğlu 2017 Ömer Lütfi Taşcıoğlu. “Rusya’nın Cumhuriyet Dönemindeki Ermeni Politikaları ve bu Politikaların Türk-Ermeni İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 61, s. 289-308.
- Tolstoya 2001 Aleksandra Tolstoya. *Doch*. Moskva: Vagrius.
- Uslu 2014 Ramazan Uslu, “Taşnaksütyun Ermeni Terör Örgütü’nün 1914-1920 Yılları arası Doğu Anadolu ve Kafkasya’da Yaptığı Katliamlar”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9/1, s. 611-622.

İnternet kaynakları

- Verdiyeva H.Y. «Birinci Dünya müharibəsi illərində “erməni məsələsi”: tarixi baxış»<http://ethnoglobus.az/az/index.php/x-b-rl-r/item/562-birinci-d>
- Arutyunyan K. A. «Karapetyan M. Uchastiye arмян v Pervoy mirovoy voyne (1914-1918gg.), Erevan: İzd.Gitutyun, 2014» [http://lraber.asj-oa.am/6375/1/2014-3\(354\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6375/1/2014-3(354).pdf)
- “General-leytenant Movses Silikyan (K 150-letiyu so dnya rojdeniya)” [http://lraber.asj-oa.am/6107/1/2012-4_\(291\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6107/1/2012-4_(291).pdf).
- Zakaryan A. «Poet-general Aleksandr Kulebyakin i Armeniya» [http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2\(99\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4291/1/2001-2(99).pdf)
- Marutyun A. «K voprosi ob ikonograficheskom vospriyatii pamyati Pervoy mirovoy voyni v arмянskoy deystvitelnosti» [http://hpj.asj-oa.am/5828/1/2013-1\(3\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/5828/1/2013-1(3).pdf)
- Sargsyan S. «Armyanskoe dobrovolcheskoe dvizhenie i ego osveshenie v periodicheskom izdaniі “Armeniya”». http://geopolitika.am/dir/wp-content/blogs.dir/1/files/2015_3_4_38_43.pdf

SUMMARY

During the First World War, Russia used Armenian volunteer units to own Istanbul and straits around Istanbul, Eastern Anatolia as well as to weaken Turkey, and to strengthen in the South Caucasus, while also triggering anti-government uprisings of Armenians living in Turkey. The Russian ruling forces raised the "Armenian question" in order to use the Armenians for their benefit. During World War I, 300,000 Armenians fought in the Russian army. Armenians took part in the war in order to create their own Armenian state and resolve the "Armenian question" by taking the territories of Van, Bitlis, Tigranakert, Erzurum, Kharberd and Sebastya, as well as Cilicia from Turkey. In fact, Russia, France and England did not work for the establishment of an independent Armenian state, they tried to have impact on Turkey by the hands of Armenians.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu ve Kafkasya'da Ermeni Silahlı Örgütlerinin Faaliyetleri

From the first days of the war, Armenian volunteer units were organized by the Armenian National Council, which was ruled by the Dashnaks, with the support of Russia. Armenian soldiers fled the Ottoman Army and joined the ranks of the Russian army or Armenian military units with their weapons. They attacked the supply lines of the Turkish army and spied for the enemy armies. Armenian commanders often used missionaries in the region to carry out espionage activities. At the same time, in order to disrupt the dialogue between Muslims and Armenians, Armenian terrorists dressed in Muslim clothes attacked Armenian villages. The level of participation of Armenian volunteer units in World War I can be characterized as follows: 1) Establishment of Armenian military detachments (volunteer units) 2) Establishment of regular battalions and infantry regiments and formation of the national corps.

The organizations of Hnchak and Dashnaksutyun actively participated in creating Armenian volunteer units. Armenians living mainly in Russia and Turkey, South Caucasus, North Caucasus, Rostov and Don, Crimea, Bessarabia, the Caspian region and Armenians from Turkestan, Romania and Bulgaria, Egypt and the United States formed armed volunteer units. Armenian armed groups had to operate in areas inhabited mainly by Armenians and unite with Armenians who were waging an armed uprising inside Turkey and retaliate against the Ottoman state. Well-known fighters and terrorists stood at the head of the detachments of Armenian volunteers. The 1st detachment of Armenian volunteers, moving in the direction of Iran-Baskala-Van, was commanded by Andranik Ozanyan, the leader of the Sasun uprising, who had been hostile to the Turks all his life (Anastas Ivanovich Mikoyan was very active in Andranik's detachment, and then he was also active in the genocide of Azerbaijanis in Azerbaijan in March 1918.). The 2nd detachment, moving in the direction of Iğdir-Bayazid-Bepkri-Van, was commanded by an Armenian Dro, a Russian citizen ((Drastamat Kanayan), the Dashnak Garegin Njdeh was the deputy commander of the Armenian volunteer group led by Drastamat Kanayan). The 3rd detachment, moving in the direction of Kagizman-Alashkert-Manazkert-Bitlis, was commanded by Amazasp (Srvantstyan), an Armenian Dashnak columnist in Turkey who took an active part in the massacre of Turks in 1905-1906. The 4th detachment, which was moving in the direction of Sarikamish-Kars-Orzan-Kepri-Key-Erzurum, was commanded by Keri, a former gangster. These four armed units took part in all important wars from Sarikamish to Erzurum. At the same time, the Russian army and Armenians organized a local uprising against the Turkish government. The 6 Armenian detachments created at the beginning of the war were replaced by 6 separate battalions in 1916, and in the middle of 1917 these battalions were replaced by 6 Rifle Regiments. At the end of December 1917, 8 Armenian Rifle Regiments were formed. In addition, the establishment of the Armenian corps began in late December 1917.

Another 50,000 Armenians were fighting in the French, British and US armies. In November 1916, an Armenian legion of Armenians was formed in the French army. In May 1918, there were 4 battalions in the Armenian Legion. Mkrtich Portuguese, Arshak Chopanyan and others took an active part in organizing the battalions.

Armenian armed units committed genocide against the peaceful Muslim population in Eastern Anatolia and the Caucasus during the First World War. Injustice,

cruelty and atrocities of Armenians against Turks in the documents kept in Russian archives and in the memoirs of Armenian and Russian generals who took part in the First World War, in the works of Armenian researchers, in the researches of French researcher Georges de Maleville, in the memoirs of Alexandra Lvovna Tolstoy, daughter of the Russian famous writer Lev Nikolayevich Tolstoy, a nurse in the Russian army during World War I.

Even after the October Revolution in Russia in 1917, the Armenians explicitly carried out their intentions against the Turks. Under the guise of establishing Soviet power in Azerbaijan, Stepan Shaumyan, who pursued a policy of genocide against the Azerbaijani people in Baku and other regions of Azerbaijan, organized the massacre of tens of thousands of innocent people.